

QIMMATBAHO METALLARNI OLTIN IZLOVCHILAR USULIDA QAZIB OLISH AMALIYOTI

Adolat Settiyeva Faxriddin qizi

Toshkent davlat yuridik universiteti o'qituvchisi

Email: adolatsettiyeva@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.16742442>

Annotatsiya: Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida qimmatli metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish faoliyatining yangi huquqiy-huquqiy mexanizmlari va sud xalqaro amaliyot bilan taqqosiy tahlilini o'z ichiga oladi. Hisob mamlakatda joriy etilayotgan elektron auksion tizimi, yer qa'ri uchastkalaridan yuklash tartibi va byudjetlarga tushumlarni taqsimlash jarayonlarini tahlil qiladi.

Maqolada Avstraliya, Kanada, Braziliya va Janubiy Afrika mamlakatlarining kichik miqyosdagi oltin qazib olish tajribalari chuqur o'rganilgan. Har bir mamlakatning qoidalarilash tizimi, ekologik nazorat mexanizmlari, yer uchastkasi o'z nazorati va muddatlari, tomonidan hamjamiyatlar bilan hamkorlik yo'llari taqqosiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: oltin izlovchilar usuli, qimmatbaho metallar qazib olish, yer qa'ri mineral resurslardan qo'shimcha yuklash, elektron auksion, Davlat geologiya va mineral resurslar qo'mitasi, aholi bandligi, tadbirkorlik, xalqaro amaliyot, yong'in, Kanada amaliyoti, Braziliya garimpo, Janubiy Afrika konchilik ruxsati, ekologik nazorat, yer rekultivatsiyasi, atrof muhitni zararsizlantirish, byudjet, mineral resurslar, kichik miqyosdagi qazib olish, soliqlar, mineral resurslar.

Mamlakatimizda aholi bandligini ta'minlash va hududiy ijtimoiy masalalarni hal qilish maqsadida qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish faoliyatiga qonunchilik bilan ruxsat etilishi qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlar muoamalasi sohasidagi yangi bir yo'nalish sifatida qayd etilmoqda. Hozirda mamlakatimizda tadbirkorlik tavakkalchiligidaning bitta shakli sifatida ushbu sihani huquqiy jihatdan tartibga solishning yangi mexanizmlari ishlab chiqilmoqda.

O'zbekiston Respublikasida qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish faoliyati yer qa'ridan foydalanishning alohida turi sifatida belgilangan¹. Ushbu faoliyatning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat.

-aholi bandligini ta'minlash va tadbirkorlikni rivojlantirish orqali ijtimoiy masalalarni hal qilish.

-yer qa'ri uchastkalarini samarali o'zlashtirish va mineral resurslardan optimal foydalanish.

-oltin va zargarlik mahsulotlari ishlab chiqarishni ko'paytirish orqali iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish.

-qonuniy oltin qazib olish faoliyatini soddalashtirilgan legalizatsiyalash tartibotiga o'tqazish va sohani tizimli, elektorn nazorat ostiga olish.

Yangi islohatlarga asosan, qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish uchun yer qa'ri uchastkalaridan foydalanish huquqi uchun ruxsatnoma Davlat geologiya va

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish faoliyatini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4030-son Qarori. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 27.11.2018-y., 07/18/4030/2224-son; 22.04.2021-y., 07/21/5083/0371-son, Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 09.04.2022-y., 06/22/101/0288-son; 27.04.2024-y., 06/24/67/0307-son)

mineral resurslar qo'mitasi tomonidan "E-AUKSION" elektron savdo platformasida elektron auksion yakunlari bo'yicha beriladi². Bitta talabgorga ruxsatnoma asosida berilgan yer qa'ri uchastkalarining umumiy maydoni yil davomida 20 gektardan oshmasligi, o'lchamlari esa 5 gektargacha bo'lgan uchastkalar taqdim etilishi nazarda tutilgan³.

Bunda, elektron auksionlar natijasida olingan pul mablag'lari teng ulushlarda ikki yo'nalishda taqsimlanadi:

- qimmatbaho metallar qazib olinadigan hududlardagi mahalliy byudjetga qo'shimcha daromad manbai sifatida;
- O'zbekiston hududida mineral xomashyo bazasini rivojlantirish dasturlarini amalga oshirishga⁴

Avstraliya dunyodagi eng yirik oltin ishlab chiqaruvchilardan biri bo'lib, kichik miqyosdagi oltin qazib olish faoliyati uchun rivojlangan tartibga solish tizimiga ega. Avstraliyaning har bir shtatida o'ziga xos qonunchilik mavjud. Avstraliyada "Prospecting License" (qidiruv litsenziyasi) tizimi qo'llaniladi, bu kichik miqyosdagi qazib olish faoliyati uchun mo'ljallangan. Western Australia shtatida bunday litsenziyalar odatda 200 gektargacha bo'lgan uchastkalar uchun 2 yil muddatga beriladi. Queensland shtatida esa "Fossicking Permit" (qidiruv ruxsatnomasi) tizimi mavjud bo'lib, bu qiymati o'ta yuqori bo'lgan qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlarni qazib olish faoliyati uchun mo'ljallangan

Avstraliya amaliyotining muhim xususiyati shundaki, u ekologik talablarni juda qattiq nazorat qiladi. Har qanday qazib olish faoliyati uchun "Environmental Impact Assessment" (atrof-muhitga ta'sir baholash) o'tkazish majburiydir. Shuningdek, rehabilitatsiya (qayta tiklash) bondi to'lash talab etiladi, bu yer rekultivatsiya qilish xarajatlarini qoplash uchun mo'ljallangan.⁵

Kanada ham oltin qazib olish sohasida ilg'or amaliyotga ega mamlakatlardan biridir. Kanadada "Placer Mining" (sochma oltin qazib olish) faoliyati uchun alohida tartibga solish tizimi mavjud. British Columbia provinsiyasida "Placer Mining Act" (Sochma oltin qazib olish qonuni) amal qiladi.

Kanadaning Yukon hududida "Free Miner Certificate" (erkin konchi guvohnomasi) tizimi qo'llaniladi, bu individual konchilarga kichik miqyosdagi qazib olish huquqini beradi. Bu guvohnoma yillik asosda yangilanadi va nisbatan arzon narxda (taxminan 25-50 Kanada dollari) beriladi.

Kanadaning muhim xususiyati shundaki, u mahalliy "First Nations" (tubjoy xalqlar) bilan kelishuv asosida faoliyat yuritishni talab qiladi. Bu ijtimoiy mas'uliyat va mahalliy hamjamiyatlar bilan hamkorlik aspektini ta'minlaydi.⁶

² O'sha manba

³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish faoliyatini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4030-son Qarori. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 27.11.2018-y., 07/18/4030/2224-son; 22.04.2021-y., 07/21/5083/0371-son, Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 09.04.2022-y., 06/22/101/0288-son; 27.04.2024-y., 06/24/67/0307-son)

⁴ <https://investingnews.com/daily/resource-investing/precious-metals-investing/gold-investing/top-gold-producing-countries/> and <https://www.mining-technology.com/data-insights/gold-in-australia/>,

⁵ <https://www.statista.com/statistics/1039391/australia-gold-production-volume/>

⁶ <https://www.wagov.pipeline.preproduction.digital.wa.gov.au/service/natural-resources/mineral-resources/prospecting-licences>

Braziliya Lotin Amerikasining yirik oltin ishlab chiqaruvchi mamlakati sifatida "Garimpo" deb ataladigan kichik miqyosdagi oltin qazib olish faoliyati uchun o'ziga xos tizimga ega. Braziliya qonunchiligida bu faoliyat "Artisanal and Small-scale Gold Mining" (hunarmandchilik va kichik miqyosdagi oltin qazib olish) deb ataladi.

Braziliyada DNPM (Departamento Nacional de Produção Mineral) tomonidan "Permissão de Lavra Garimpeira" (kichik miqyosdagi qazib olish ruxsatnomasi) beriladi. Bu ruxsatnoma odatda 50 gektargacha bo'lgan uchastkalar uchun beriladi va 5 yil muddatga amal qiladi.

Biroq Braziliya amaliyotida ekologik va ijtimoiy muammolar mavjud bo'lib, xususan Amazon mintaqasida noqonuniy qazib olish faoliyati katta ekologik zarar keltirmoqda. Bu holat O'zbekiston uchun Braziliya modelini to'liq qo'llashda ehtiyotkor bo'lish zarurligini ko'rsatadi.⁷

Janubiy Afrika oltin qazib olish sohasida boy tarixga ega bo'lib, "Small-scale Mining" korxonasi hududda rivojlangan huquqiy bazaga ega. Janubiy Afrikada "Mineral and Petroleum Resources Development Act" (MPRDA) asosida kichik miqyosdagi qazib olish faoliyati tartibga solinadi.

Janubiy Afrikada "Mining Permit" tizimi qo'llaniladi, bu kichik miqyosdagi operatsiyalar uchun mo'ljallangan. Bu ruxsatlar odatda 1.5 gektargacha bo'lgan uchastkalar uchun beriladi va maksimal 5 yil muddatga amal qiladi.

Janubiy Afrika amaliyotining muhim jihatini "Mining Charter" (qazib olish xartiyasi) mavjudligi bo'lib, bu "Black Economic Empowerment" (qora tanli aholining iqtisodiy huquqlarini kengaytirish) dasturining bir qismidir⁸.

O'zbekiston tizimi xalqaro amaliyot bilan bir qator o'xshash jihatlarga ega. Birinchidan, elektron auksion tizimi zamonaviy global tendensiyalarga mos keladi va shaffoflikni ta'minlaydi. Avstraliyaning ba'zi shtatlari va Kanadaning ayrim provinsiyalari ham online tender tizimlaridan foydalanadi.

Ikkinchidan, yer rekultivatsiya qilish majburiyati deyarli barcha rivojlangan mamlakatlarda mavjud. Bu ekologik mas'uliyat prinsipini aks ettiradi va O'zbekiston yondashuvining xalqaro standartlarga muvofiqligini ko'rsatadi.

Uchinchidan, mahalliy byudjetlarga tushumlarni yo'naltirish mexanizmi ko'plab mamlakatlarda qo'llaniladi. Kanada va Avstraliyada ham royalty (litsenziya to'lovlari) mahalliy hokimiyatlarga yo'naltiriladi.

Yaqin istiqbolda Xalqaro sertifikatlash standartlarini joriy etish, shuningdek, Responsible Mining Initiative (mas'ul qazib olish tashabbusi) kabi dasturlarga qo'shilish choralarini ko'rish O'zbekistonda qimmatbaho toshlar va qimmatbaho metallar qazib olish ishini yanada rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, regional hamkorlik mexanizmlarini rivojlantirish ham muhim bo'lib, Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan tajriba almashish va umumiy standartlar ishlab chiqish maqsadga muvofiq

Ilmiy-tadqiqot faoliyatini kuchaytirish orqali qazib olish texnologiyalarini takomillashtirish va atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish bo'yicha amaliy choralar ko'rishni tizimli yo'lga qo'yish lozim.

⁷ <https://www.climatepolicyinitiative.org/publication/presidential-decrees-exacerbate-the-contradiction-in-mining-regulations-at-the-expense-of-the-environment/>

⁸ <https://transparency.org.au/publications/south-africa-mining-licence-process-map/>

O'zbekistonda qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish tizimining joriy etilishi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatini oshirishga qaratilgan muhim qadam hisoblanadi. Xalqaro amaliyot bilan solishtirish shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston yondashuvining asosiy tamoyillari global tendensiyalarga mos keladi, ammo ba'zi jihatlarida o'ziga xos xususiyatlarga ega.

Avstraliya, Kanada, Braziliya va Janubiy Afrika tajribalarini o'rganish O'zbekiston uchun muhim bo'lib, ekologik nazoratni kuchaytirish, mahalliy hamjamiyatlar bilan hamkorlikni rivojlantirish va texnologik innovatsiyalarni joriy etish yo'lida zarur choralarni taqdim etadi.

Xalqaro eng yaxshi amaliyotlardan foydalanish va mahalliy sharoitlarga moslashish orqali O'zbekiston qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlar qazib olish ishini tashkil etish sohasida mintaqaviy ustunlikka ega bo'lgan mamlakatlardan biriga aylanishi mumkin.

References:

Используемая литература: Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni. <https://lex.uz/uz/docs/-5595448> (Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 24.08.2021-y., 03/21/710/0815-son; 07.02.2025-y., 03/25/1025/0116-son; 18.04.2025-y., 03/25/1058/0355-son; 18.04.2025-y., 03/25/1059/0357-son)
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Qimmatbaho metallarni oltin izlovchilar usulida qazib olish faoliyatini amalga oshirish uchun shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4030-son Qarori. (Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 27.11.2018-y., 07/18/4030/2224-son; 22.04.2021-y., 07/21/5083/0371-son, Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 09.04.2022-y., 06/22/101/0288-son; 27.04.2024-y., 06/24/67/0307-son)
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF–60-son Farmoni//<https://lex.uz/docs/5841063>.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Zargarlik sanoatini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, (O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017-y., 32-son, 809-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 01.03.2018-y., 07/20/3577/0871-son, 20.05.2019-y., 06/19/5721/3149-son, 23.09.2020-y., 06/20/6066/1317-son) <https://lex.uz/uz/docs/-3302648>
5. <https://investingnews.com/daily/resource-investing/precious-metals-investing/gold-investing/top-gold-producing-countries/>
6. <https://www.mining-technology.com/data-insights/gold-in-australia/>,
7. <https://www.statista.com/statistics/1039391/australia-gold-production-volume/>
8. <https://www.wagov.pipeline.preproduction.digital.wa.gov.au/service/natural-resources/mineral-resources/prospecting-licences>
9. <https://www.climatepolicyinitiative.org/publication/presidential-decrees-exacerbate-the-contradiction-in-mining-regulations-at-the-expense-of-the-environment/>
10. <https://transparency.org.au/publications/south-africa-mining-licence-process-map/>
11. Istanbul Mineral va metallar eksportchilari uyushmasi (IMMEX). "Turkiya zargarlik

buyumlari eksporti statistikasi", 2024 yil.

12. Italiya ko'rgazmalar guruhi. "VicenzaOro: Italiya zargarlik buyumlari bozori tahlili", 2024 yil.